ПОЕЗІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ВСЕСВІТ

УДК 821.161.2-1.09:133.2 Шевченко Т.

Є. Нахлік, д-р філол. наук, проф.,
Інститут Івана Франка НАН України

ПРОРОЦТВО У ШЕВЧЕНКОВІЙ ПОЕЗІЇ

У статті розглядаються біблійні та фольклорні джерела Шевченкового профетизму, образ автора-поета як національного пророка й апостола, його пророкування долі України й людства, антимонархічні пророцтва. Виокремлено три різновиди пізніх історіософських віршів Шевченка: зображення майбутніх катастрофічних революційних перетворень у суспільстві; суцільні картини щасливого майбуття людства; поєднання у різних співвідношеннях катастрофічних і міленарних візій.

***Ключові слова**: Біблія, пророк, апостол, месіанізм, міленаризм, антимонархізм, катастрофізм.*

Топіка пророцтва, тобто передбачення майбутнього, органічно властива європейським поетам-романтикам. За польськими романтиками Міцкевичем, Словацьким, Красінським закріпилася слава "трьох пророків". Поети-декабристи (К. Рилєєв, П. Катенін, О. Одоєвський), відтак Пушкін, Лермонтов і О. Плещеєв заклали традицію пророцтва в російській літературі. Та якщо пророцтва польських романтиків уже перестали бути актуальними й залишилася предметом історико-літературних розмислів, то деякі пророцтва Пушкіна хоча й здійснилися в революційних катаклізмах 1917–1920 рр., усе ж надалі залишаються злободенними на новому витку російської історії, що знову набрала самодержавних обрисів. От хоча б пророцтво у посланні "К Чаадаеву", висловлене "Под гнётом власти роковой": "Россия вспрянет ото сна, / И на обломках самовластья / Напишут наши имена!".

Ще більшою мірою актуалізувалися нині Шевченкові пророцтва. Якимось дивовижним, либонь, чи не містичним чином до 200-річчя від дня народження Шевченка його поезія знову набула гострої актуальності через невирішення багатьох національних і соціальних проблем, що про них віршував поет другої третини XIX ст. Деякі Шевченкові висловлювання звучать надзвичайно злободенно стосовно недавньої та поточної історії України – так, наче поет живе в нашій сучасності, спостерігає всі неподобства, зловживання, злочини, що відбуваються на його очах, і нещадно викриває їх та пророкує кару за них. Раз у раз виникає спонука коментувати сьогоднішні події Шевченковими словами.

Основним ***джерелом Шевченкового профетизму*** була Біблія. У поетичному прозріванні суспільних катаклізмів, майбутнього суспільства гуманізму, правди й волі він спирався насамперед на книги старозавітних пророків, Псалтир і Євангелію. Не раз поставав в іпостасі гнівного старозавітного пророка ("Чигрине, Чигрине", "Кавказ", "І мертвим, і живим", "Холодний Яр", "Давидові псалми", "Як умру, то поховайте"), зображав біблійних пророків ("Царі", "Пророк", "Саул"). Під впливом читання на засланні Святого Письма у його позасланчій поезії посилюються пророчі інтонації, з'являються вірші, прямо побудовані на главах із книг пророків: "Подражаніє 11 псалму", "Ісаія. Глава 35 (Подражаніє)", "Подражаніє Ієзекіїлю. Глава 19", "Осія. Глава XIV. Подражаніє". Названі "наслідування" створені упродовж одного року (1859), а наступного року пророчі, переважно міленарні, візії виявнюються у нових поезіях, які, хоча й не є біблійними переспівами, усе-таки зберігають зв'язок із біблійними образами та мотивами: "Молитва", "Світе ясний! Світе тихий!", "І Архімед, і Галілей", "Хоча лежачого й не б'ють", "І тут, і всюди – скрізь погано", "О люди! люди небораки!", "Бували войни й військовії свари". На означення пророка Шевченко вживав синонімічні слова: *пророк, провозвістителъ, прозорливець*.

У поетичному профетизмі Шевченко йшов і від фольклорних уявлень, притім фольклорна інтертекстуальність виявлялася у його поетичній футурології до арешту та в перших роках заслання (відгомони середньовічного міфу про сплячих до пори до часу окремих героїв або війська у віршах "Чигрине, Чигрине" і "Буває, в неволі іноді згадаю"). Від народних вірувань походить і мотив віщування у Шевченковій поезії.

Одним з істотних джерел топіки пророцтва (віщування) в новоєвропейських літературах була антична міфологія та постале на її основі античне красне письменство. Проте Шевченко в розбудові свого поетичного профетизму оминув античний досвід – певно, тому, що не мав схильності до язичницької віри в невідворотні події, що конче мають статися в житті окремих людей та людських спільнот і відкриваються ясновидцям, зокрема через виконання магічних дій.

Образ автора-поета як національного пророка й апостола. У Біблії (переважно Старому Завіті) під пророком розуміють, по-перше, провидців, які провіщають майбутнє, а по-друге – проповідників, які сповіщають людям слова повчання, напучення і втіхи, за навіянням Святого Духа. Часто старозавітний пророк – це також скорботний співець, який оплакує нещастя співвітчизників, пристрасний і грізний викривач беззаконня, неправедної поведінки людей, їхніх гріхів, а звідси і провісник небесної кари за них. Своїм пекучим словом він має

на оці змусити грішних краян схаменутися. У таких іпостасях і фігурує у Шевченка поет-пророк як один із різновидів образу автора. Показово, що до поеми "Кавказ", присвяченої загиблому Якову де Бальмену, Шевченко взяв за епіграф слова із Книги пророка Єремії, які виявляють плач за вбитими співвітчизниками (точніше, в біблійному тексті – за співвітчизницями), а до поеми "Неофіти" поставив епіграфом слова із Книги пророка Ісаї (56: 1), які є імперативом правди (справедливості) й попередженням про Божий суд і спасіння. Для Шевченка пророк – це також той, хто пророкує правду: у поемі "Марія" Ісус та Іван (Предтеча) "Божії глаголи, / Святую правду на землі / І прорекли, і розп'ялись / За воленьку, святую волю!" (рр. 648–651).

Шевченко уподібнював до біблійних пророків сучасних йому письменників. У віршованій присваті "Шафарикові" прирівняв цього діяча слов'янського відродження до біблійного пророка Єзекиїла, який, виконуючи волю Бога, оживив сухі людські кості, що ними була вкрита долина, та воскресив з них людей і який, за Божою спонукою, пророкував об'єднання Юдеї та Ізраїлю (Єз. 37): "І став єси / На великих купах, / На розпутті всесвітньому / Ієзекиїлем" ("Єретик", рр. 44–47). У поезії "Мені здається, я не знаю" Шевченко звернувся до Лермонтова "Пророче Божий". У вірші-присваті "Марку Вовчку" авторку "Народних оповідань" трактовано як "кроткого пророка / І обличителя жестоких / Людей неситих", як "пророка нашого". За Франковою характеристикою, Шевченко сам "підіймається на високу висоту вчителя і пророка народного, обличителя деспотизму політичного й соціального" [6, 121].

Водночас І. Франко заперечував правомірність уподібнення Шевченка до старозавітного пророка Єремії. Зі спробою такого зіставлення виступив Василь Щурат, з яким пізніше погодився О. Пріцак. Думається, обидві крайні позиції – ототожнення Шевченкового "автора-поета" з пророком Єремією чи заперечення виразної подібності між ними – надто категоричні. Немає підстав зводити Шевченка як національного пророка до розпачливого Єремії, хоча й не можна не помітити, що український поет не оминув оплакування "Козацької слави убогих руїн" ("Гайдамаки", р. 833), вдавався до трагічних єреміївських інтонацій та патетики, як ось у рр. 96–105 поеми "Єретик", звернених до Небесного Царя, про ці рядки С. Козак слушно зазначив, що "така бурхлива реакція Шевченка на деспотизм приводить на думку "Плач Єремії" <…>" [2, 74]. Рядки у вірші "Чигрине, Чигрине": "А я, юродивий, на твоїх руїнах / Марно сльози трачу; заснула Вкраїна" (і далі, рр. 26–34), як і суголосні з ними рядки у посланні "І мертвим, і живим": "Тілько я, мов окаянний, / І день, і ніч плачу / На розпуттях велелюдних" (і

далі, рр. 5–20), на думку Ю. Івакіна, "навіяні <...> передусім біблійними Книгою пророка Ієремії і Плачем Ієремії (образ пророка-викривача, що марно закликає до своїх співвітчизників і оплакує руїни Єрусалиму)" [1, 135].

Однак домінує у Шевченковій поезії пророцтво національного та соціального визволення України і вселюдської міленарної перспективи. Б. Рубчак слушно спостеріг у Шевченка врівноважені "півмаски" провидців Єремії та Ісаї: "Півмасці Єремії, який плаче на розпуттях історії, майбутнє української нації бачиться як пустеля; такі пасивні видіння іронічно збалансовані півмаскою Ісаї, який картає свій народ за минулі помилки і закликає до майбутніх звитяг" [4, 34] (докладніше див.: [3, 125–132]).

Шевченкові постави поета поєднують топос ***старозавітного пророка*** ("Як умру, то поховайте", "Чигрине, Чигрине", "Холодний Яр", "Давидові псалми", "Пророк", старозавітні "наслідування" "Подражаніє 11 псалму", "Ісаія. Глава 35", "Подражаніє Ієзекіїлю. Глава 19", "Осія. Глава XIV", "Саул") і топос ***новозавітного апостола*** ("Єретик", "Москалева криниця", "Меж скалами, неначе злодій", "Злоначинающих спини"). У поемі "Тризна" під образом пророка, з одного боку, мається на увазі, згідно з біблійною традицією (старозавітні пророки, Йоан Хреститель), той, хто говорить правду деспотичним правителям і не раз за це розплачується життям: "Великим словом Божью волю / Сказать тиранам – не поймут! / И на родном прекрасном поле / Пророка каменьем побьют!" ("Тризна", рр. 250–253). З другого ж боку, ідеальний життєвий шлях взірцевої людини, що його Шевченко накреслив у цій поемі відповідно до євангельських переказів і настанов, можна кваліфікувати як шлях християнського святого, більше апостола, сповненого любові до ближнього, ніж пророка, схильного до гнівного осуду людей за їхні переступи. Суть морального імперативу, вкладеного в уста "страждальця" і "пророка" "Тризны" Безталанного, який частково також ототожнюється з автором, полягає у збереженні висоти духу й чистоти душі, незлобивого серця й неослабної любові до людей, попри неминуче зіткнення з найогиднішим брудом життя і людською ницістю: "Понять на деле жизнь людей, <…> / Все беззаконные дела… / И сохранить полёт орла / И сердце чистой голубицы! <…> / Людей изведать – и любить!" (рр. 199, 201–203, 206). На переконання автора "Тризны", пророк не повинен бути ні грізним суддею, ні бездушним раціоналістичним мислителем, а має керуватись християнським милосердям і добротою: "И тот, кто мыслит без конца / О мыслях Канта, Галилея, / Космополита-мудреца, / И судит люди, не жалея / Родного брата и отца; / Тот лжепророк!" (рр. 227–232).

Так образ справжнього пророка в молодого Шевченка відходить од постав старозавітного пророка та просвітницького філософа-раціоналіста й набирає рис християнського апостола. У "Неофітах" християнин-неофіт Алкід фігурує то як "апостол великого / Христового слова" (pp. 370 –371), "апостол новий" (p. 406), то як "пророк" (p. 415), хоча за характером своєї подвижницької діяльності він усе-таки є апостолом, зокрема й тому, що наставляє "братів" молитись "За ката лютого" (pp. 408, 409). Натомість сам автор у поемі виступає також як старозавітний пророк, провіщаючи насильницьку смерть "мерзенному старцю" – лютому кесареві (pp. 446–453). У Шевченковому розумінні апостол – це також пророк, адже він провіщає майбутнє. З нагоди свята християнських апостолів Петра і Павла Шевченко записав у Щоденнику 29 червня 1857 р.: "О святые, великие, верховные апостолы, если бы вы знали, как мы запачкали, как изуродова[ли] провозглашённую вами простую, прекрасную, светлую истину. Вы предрекли лжеучителей, и ваше пророчество сбылось" (V, 31). У "Марії" про "апостола", який пророкував появу Спасителя, сказано: "стяли / У городі Тиверіаді / Чи то якогось розп'яли / Провозвістителя Месії" (pp. 278–281).

Пророкування долі України. Наскрізною ниткою через усю Шевченкову поезію проходять пророцтва, що стосуються долі України. Від сумної констатації у ранній поезії на зразок: "Не вернеться воля. / Не вернуться запорожці" ("До Основ'яненка", pp. 32–33); "Була колись Гетьманщина, / Та вже не вернеться!.." ("Тарасова ніч", pp. 15–16), – Шевченко перейшов до пристрасних ***історіософських пророцтв***. Деякі з них мають містичне забарвлення і пов'язані з ***месіанізмом***. Такими є пророкування появи ***національного месії***: визволителя Івана на зразок історичного Івана Ґонти, який "розпустить правду й волю / По всій Україні!" ("Великий льох", pp. 329–330), або українського провідника-реформатора на кшталт "Вашингтона / З новим і праведним законом", якого ми "діждемось-таки колись" ("Юродивий", pp. 28–30). У першому випадку поет символічно передбачив також появу українського антимесії, назагал – трагічне роз'єднання і протиставлення синів України, з яких одні будуть національними героями, визволителями, а інші – запроданцями, прислужниками завойовників: "Один буде, як той Гонта, / Катів катувати! / Другий буде... <…> / Катам помагати" ("Великий льох", pp. 319–322). Цей феномен фатальної відсутності національної консолідації підтверджується й козацькою історією, коли наказному гетьманові Я. Сомку протидіяв запорозький гетьман І. Брюховецький, а І. Мазепі й П. Орлику протистояли І. Іскра та В. Кочубей. Водночас у цій містерії автор пророкував і національне відродження України, а також, як можна припускати, навіть її месіанську роль: "Встане Україна. / І розвіє тьму неволі, / Світ правди засвітить, / І помоляться на волі / Невольничі діти!.." (pp. 543–547).

Лиховісне передчуття родинно-сімейного розбрату, трагічного конфлікту поколінь, ба навіть національної катастрофи, яку можуть спричинити руйнівна соціальна революція та громадянська війна, вражаюче виражено в попереджувально-апокаліптичних рядках послання "І мертвим, і живим" (рр. 65–78). Ймовірно, текстом-донором цієї пророчої картини майбутньої руйнівної революції стали катастрофічні візії Ісуса Христа у Євангелії від Матея ("Брат видасть на смерть брата й батько дитину; діти повстануть на батьків і будуть їх убивати". – Мт. 10: 21), а також, як вказав Ю. Івакін, подібні візії, зафіксовані у Євангеліях від Марка (Мк. 13: 12) та від Луки (Лк. 12: 53) [1, 324]. Водночас, закликаючи "земляків" (співвітчизників) до національної консолідації та соціальної згоди на ґрунті демократизму ("Обніміте ж, брати мої, / Найменшого брата", рр. 246, 247), поет пророкував, що за такої умови "оживе добра слава, / Слава України" (рр. 256, 257).

Шевченко напророчив лихоліття соціальної революції поміщикам-кріпосникам в Україні, переважно русифікованим (хоча й різного етнічного походження – польського, українського, німецького) або й чисто російським ("Холодний Яр", рр. 81–84). Натомість дещо пізніший поетичний "заповіт" "Як умру, то поховайте" завершується пророцтвом української "сем'ї великої", "сем'ї вольної, нової", яка постане після кривавої національної та соціальної революції. У переспіві псалма 52 (53), ідучи за біблійним джерелом, Шевченко в підтексті пророкував визволення рідного народу з російсько-імперського рабства: "Колись Бог нам верне волю, / Розіб'є неволю" ("Давидові псалми", рр. 103–104).

Поет провістив не лише криваві катаклізми революційних бур та громадянської війни 1917 –1920 рр. ("Холодний Яр", рр. 75–77, 81–84; "І мертвим, і живим", рр. 65–78; "Осія. Глава XIV", рр. 30–53), а й повалення колоніального режиму, здійснене 1991 р. без зброї, без каральних заходів, – ту провіденційну революцію, завдяки якій розпалася радянська імперія (СРСР) і Україна безкровно здобула незалежність ("Неофіти", рр. 419–424; "Бували войни й військовії свари", рр. 9–17).

"Подражаніє" "Осія. Глава XIV" почасти побудовано на ремінісценціях із глави XIV (а також попередніх глав) біблійної Книги пророка Осії. Вірш 1 цієї глави ("Самарія понесе кару за свою провину, бо збунтувалась проти Бога свого. Вони поляжуть від меча; малечу їхню роздавлять, вагітних їхніх порозтинають") поет переадресовує Україні, жахаючи співвітчизників, що Господня кара за їхні "гріхи синовні" призведе до загибелі "любого краю неповинного" (рр. 1–2, 5–21). Проте далі, скориставшися з євангельської міфологеми воскресіння, автор повертає Україну до

життя ("Воскресни, мамо!"), а диференціювавши її синів на грішників ("біснуватих") і праведників ("люде"), напоумлює "скорбну" матір застерегти своїх "лукавих чад" – на них чекає заслужена "кара невсипуща", Божа і людська. У пророчій уяві поета спливають апокаліптичні антицарські візії, яких немає у переспівуваній главі, – спочатку катастрофічні (рр. 30–53), а відтак життєствердні, міленарні (рр. 64–70). Ці пророчі слова стосуються не лише до минулого – вони ще довго будитимуть совість у грішних синів України, слугуватимуть пересторогою "лукавим чадам" "лихим", ладним продати Батьківщину-неньку і від "кари невсипущої" шукати сумнівного захисту в "доброго царя"…

Антимонархічні пророцтва. Починаючи від доби "трьох літ" і до кінця життя в Шевченковій поезії часто осмислюється в різних варіаціях проблема царату (спочатку російського, а згодом також монархії як такої). При цьому поряд із нещадною та безкомпромісною критикою російського самодержавства і категоричним неприйняттям самого інституту монархії – як на різних, зокрема ранніх, етапах розвитку цивілізації та історії України (княжа доба), так і в своїй сучасності – Шевченко вдавався і до пророкування неминучої загибелі російського царизму та знищення монархічного устрою в майбутньому людства. "Пророчу візію падіння царату" Б. Лепкий убачав у фінальній частині "комедії" "Сон – У всякого своя доля", де зображено "трагічно-карикатурний образ" Миколи І ("медведя", перетворюваного на "медведика" й урешті уподібненого до "кошеняти") та царської бюрократії й армії [7, 12–14]. У переробці 149 псалма, відштовхуючись від етноцентричних побажань біблійного псалмоспівця: "нехай своїм царем сини Сіону веселяться!" та щоб ворожих "царів забити у кайдани, / а їхніх вельмож – у залізні пута, / щоб суд написаний над ними учинити" (Пс. 149: 2, 7–9), – Шевченко зняв славословлення "свого царя" і пророкував, що "праві", "преподобнії" без розбору "Окують царей неситих / В залізниє пута <…> / І осудять губителей / Судом своїм правим" ("Давидові псалми", рр. 275–280).

Найбільше ж антимонархічних пророцтв знаходимо у позасланчій поезії Шевченка. Тон цьому задали "Неофіти". З прокляттями дому Романових і далекосяжним зловісним віщуванням його краху в раннього Пушкіна ("Вольность", 1817; "К Чаадаеву", 1818; ""Андрей Шенье", 1825), навдивовижу правдивим проріканням жахливого майбутнього Російської імперії у юного Лермонтова ("Предсказание", 1830) та апокаліптичним пророцтвом неминучого падіння царської тиранії в Росії під впливом західних ліберальних віянь у поезії Міцкевича "Pomnik Piotra Wielkiego" ("Пам'ятник Петра Великого", додаток до III частини "Дзядів", 1832) перегукуються злорадні

(почасти закорінені в Біблії) провіщання пізнього Шевченка про невідворотну кару тій-таки царській династії. А водночас український поет пішов далі, мовлячи про безперспективність інституту монархії у глобальному масштабі ("Подражаніє Ієзекіїлю. Глава 19", рр. 38–50; "Осія. Глава XIV", рр. 58–63; "І Архімед, і Галілей", рр. 7–10), тоді як пізній Пушкін виправдовував доцільність монархічного правління і з тривогою сприймав поступ демократії. Саме ж смертельне покарання самодержавцеві Шевченко бачив за аналогією до страти короля (на гільйотині) під час Французької революції, але без революційних дебатів та показухи: "А люде тихо / Без всякого лихого лиха / Царя до ката поведуть" ("Хоча лежачого й не б'ють"). Позасланчі пророцтва Шевченка про неминучу загибель царів стимулювало, очевидно, Одкровення Йоана, що його поет читав на засланні. У цій книзі ангел Божий наставляє Йоана Богослова: "Ти мусиш знову пророкувати про людності і племена і язики і царів багатьох" (Одкр. 10: 11). Правдоподібно, саму візію загибелі земних царів у пізніх віршах Шевченка теж було почасти інспіровано апокаліптичними видіннями цього апостола (Одкр. 19: 13, 17–21).

Шевченко розгортав свої пророчі візії, базуючись на біблійних пророцтвах і виходячи з конкретно-історичних обставин свого часу, які визначалися, по-перше, колоніальною залежністю України насамперед од Російської імперії, а звідси русифікацією, а по-друге, пануванням самодержавно-кріпосницького ладу, внаслідок чого було покріпачено основну масу українського селянства. На той час України як адміністративно-територіальної одиниці не існувало. Тож поетові пророцтва були спрямовані передусім на національне визволення України, повалення царизму та феодалізму, а також сягали далекої міленарної перспективи, своєрідного раю на землі. Політико-історіософські пророцтва Шевченка найбільше здійснилися у вирі революцій та громадянської війни 1917–1920 рр., а також революційних змін 1991 р. Проте в силу того, що ні національні, ані соціальні перетворення в Україні не були доведені до логічного завершення, справдження Шевченкових застережень, попереджень і пророцтв виявнилося почасти і в Помаранчевій революції 2004 р. та Революції Гідності, а фактично визвольному повстанні проти деспотично-бандитського режиму в листопаді 2013 – лютому 2014 р., хоча це відбувалося вже в умовах існування Української держави.

Пророкування долі людства. Ще до заслання Шевченко, звертаючись до Бога-Творця, пророкував уселюдське братерство на християнській основі ("Кавказ", рр. 32–35). У пізній ліриці 1859–1860 рр. увиразнюються ***глобальні пророцтва***, які стосуються долі "людей на землі" ("І Архімед, І Галілей"). Назагал пізні пророчі вірші Шевченка, у яких передбачається доля України та людства, поділяються на три різновиди:

1) поезії, у яких зображено майбутні катастрофічні перетворення в суспільстві – революційні, переважно криваві, пов'язані з падінням царату, загибеллю царя та його прислужників і забарвлені біблійною містикою: авторське видіння ув'язненого й закованого "самодержавного владики, / Царя неситого", пророкання "самодержавного плачу" ("Подражаніє Ієзекіїлю. Глава 19"), віщування того, що "люде" "Царя до ката поведуть" ("Хоча лежачого не й б'ють");

2) вірш "Ісаія. Глава 35", у якому, за винятком констатації того, що Бог "воздає / Злодіям за злая!", подано суцільні картини майбутнього щасливого життя людства, коли "святая / На землю правда прилетить";

3) вірші, в яких у різних співвідношеннях поєднуються катастрофічні та міленарні візії, тобто образи неминучого краху самодержавно-поміщицького ладу і топіка прийдешньої земної утопії у вигляді ідеального всесвітнього суспільства: розлоге пророкування "кари невсипущої", "правди-мсти" "панам поганим" та іншим "лукавим чадам" України завершується впевненістю, що "правда оживе" ("Осія. Глава XIV"), а накликання "кари" "царям, царятам на землі" – проголошенням того, що "буде правда меж людьми" ("О люди! люди небораки!"); на думку про ті самі взаємопов'язані процеси наводять завершальні рядки вірша "І тут, і всюди – скрізь погано": "Сонце йде / І за собою день веде. / І вже тії хребетносилі, / Уже ворушаться царі… / І буде правда на землі"; ствердження майбутньої загибелі царизму переходить у віру в те, що "на оновленій землі / Врага не буде, супостата, / А буде син, і буде мати, / І будуть люди на землі" ("І Архімед, І Галілей"); фактично тим самим міленарним пророцтвом стисло увінчуються розгорнуті картини падіння царського трону та загибелі "дядьків отечества чужого" у вірші "Бували войни й військовії свари": "А [ми] помолимося Богу / І небагатії, невбогі".

До третьої групи близьким є вірш "Світе ясний! Світе тихий!", у якому пророкується-ініціюється насильницьке оновлення християнства, повернення його до первісних гуманістичних позаконфесійних основ. У вірші "Подражаніє 11 псалму", що його Шевченко написав під враженням од розмови про національне становище Галицької України [5, 35], національний аспект пророцтва поєднується із соціальним акцентом: у дусі Шевченкового христоцентризму "лукавим устам", пихатому "язику велеречивому" заперечує Ісус Христос (у біблійному псалмі 12/11 – Бог-Творець), а в підтексті переспіву прочитується ідентифікація самого поета з Христом (рр. 18–25). Водночас у цьому "подражанії" поет мріє про глобальне поширення пророчих "словес" "Господа": "Розкинь же їх, твої святиє, / По всій землі" (рр. 30–31).

Осмислюючи Шевченкові заклики, попередження та пророцтва, варто брати до уваги одну прикметну особливість політико-філософського мислення кінця XVIII–XIX ст., зорієнтованого на зміну неприйнятної соціальної дійсності або й підневільного національного становища. Ця особливість полягає в ілюзорній вірі у можливість одноразового революційного перетворення суспільства, зламу старого несправедливого, експлуататорського, монархічно-феодального ладу й побудови нового, демократичного. Так думали діячі Французької революції, російські декабристи, польські революціонери, російські революційні демократи, які покладали надію на селянську революцію. Щоправда, осторонь від ідеї одноразового переможного революційного зриву стояв серед романтиків Словацький, який поетизував Духа Вічного Революціонера – періодичне радикальне знищення застиглих форм суспільного життя і запровадження нових, відповідних духові нової доби. Проте більшість тогочасних революційно налаштованих діячів допускали, що завдяки революційному чину можна буде кардинально змінити чи то становище своєї країни, чи то й увесь світ. На таких уявленнях побудували свій "Маніфест Комуністичної партії" та назагал свою комуністичну теорію Маркс і Енгельс, які говорили, що французький робітник почне, а німецький закінчить, і гадали, що пролетарська соціалістична революція переможе рівночасно в усій Європі, ба й у цілому світі. Відповідно до такої ментальності тієї доби, майбутній перелам в українській, російській та й навіть світовій історії зображається у Шевченковій поезії як одномоментний. Поет висловлював сподівання, що одноразовим революційним повстанням удасться визволити Україну з-під влади Російської імперії, своїх та чужих поміщиків-гнобителів, покарати експлуататорів, повалити царизм у Росії та й абсолютні монархії по світі, а відтак одразу ж встановити справедливий гуманний лад і в Україні, і "на оновленій землі". Повернення втраченої волі – чи то шляхом народного повстання, чи то з Божого втручання, внаслідок ненасильницького падіння царського трону – подається у Шевченка як одномоментний акт. У реальній же історії України, як і в історії ряду інших європейських країн (Франції, Німеччини, Польщі, Чехії та Словаччини, Угорщини, Росії та ін.), визволення народу чи то з-під імперського панування, чи то з-під влади абсолютизму, диктаторських, тоталітарних режимів виявилося не одномоментним, а поетапним, а в Україні, Росії та Білорусі цей надто сповільнений процес іще й досі не завершився, оскільки після повалення одних деспотичних режимів утверджувалися інші. Унаслідок цього на кожному новому історичному переламі актуалізувалися ті провіщення, що їх висловлювали національні пророки Міцкевич, Словацький та Красінський, Пушкін і Лермонтов, Шевченко й Куліш.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Івакін Ю. О. Коментар до "Кобзаря" Шевченка: Поезії до заслання / Ю. О. Івакін. – К., 1964. – 371 с.

2. Козак С. Тарас Шевченко та Юліуш Словацький // Козак С. Шевченкознавчі та порівняльні студії: Статті. Розвідки. Лекції / Стефан Козак. – К., 2012. – С. 66–75.

3. Нахлік Є. Тарас Шевченко і біблійні пророки Єремія та Ісая: З приводу Франкової полеміки з Василем Щуратом / Євген Нахлік // Буковинський журнал. – 2014. – [№] 1. – С. 125–132.

4. Рубчак Б. Шевченкові профілі й маски: іронічні ролі "я" у поезії Кобзаря // Рубчак Б. Міти метаморфоз, або Пошуки доброго світу: Есеї / Богдан Рубчак. – Львів, 2012. – С. 11–42.

5. Русин. Ответ "Бояну"-Стебельскому на "Письмо до Кулиша": Письмо к редактору "Правды". – Львов, 1867. – 36 с.

6. Франко І. Тарас Шевченко // Зібрання творів у 50 т. / Іван Франко. – К., 1980. – Т. 28. – С. 112–122.

7. Jepki B. Pod pomnikiem Piotra I / Bohdan Jepki // Prace Polskiego Towarzystwa dla badac Europy Wschodniej i Bliskiego Wschodu. – Krakyw, 1939. – № 16/17: Puszkin. 1837–1937. – T. 2. – S. 12–14.

Надійшла до редколегії 11.03.14

Нахлик Е.

Пророчество в поэзии Т. Шевченко

В статье рассматриваются библейские и фольклорные истоки профетизма в поэзии Т. Шевченко, образ автора-поэта как национального пророка и апостола, его пророчества судьбы Украины и человечества, антимонархические пророчества. Выделены три разновидности поздних историософских стихотворений Шевченко: изображения будущих катастрофических революционных преобразований в обществе; сплошные картины счастливой жизни на земле в будущем; сочетание в разных соотношениях катастрофических и миленарных визий.

***Ключевые слова**: Библия, пророк, апостол, мессианизм, милленаризм, антимонархизм, катастрофизм.*

Nakhlik Y.

Prophesy in T. Shevchenko's poetry

The article examines biblical and folkloric sources of Shevchenko's prophecy. The study also investigates an image of the author-poet as a national prophet and apostle, and his prediction of a fate of Ukraine and humanity, antimonarchic prophecy. The author determines three kinds of later historiosophical verses of T. Shevchenko: an image of future catastrophic revolutionary changes in the society; a picture of a happy future for mankind; a combination (in different proportions) of catastrophic and millenarian visions.

***Key words:** Bible, prophet, apostle, messianism, millenarism (also millenarianism), antimonarchism, catastrophism.*